

VOORJAARSTREK VAN STELTLOPERS IN "DE MATEN" TE GENK-DIEPENBEEK. PERIODE 1992-1997

Op doortrek naar hun broedgebieden rusten en eten steltlopers vaak in de vijvergebieden van Midden-Limburg. Doordat de Augustijnevijver de laatste jaren weinig water bevatte was hij zeer geschikt om trekvogels te observeren en te tellen. Hierbij waren er hoge aantallen van Kluut en Bonte Strandloper, maar ook zeldzaamheden zoals Lepelaar en Witvleugelstern werden genoteerd.

Carlo Vanderydt
Spoorwegstraat 96
3500 Hasselt

1. Inleiding

De Augustijnevijver maakt deel uit van het natuurreervaat De Maten. Het telgebied situeert zich op het grondgebied van de gemeente Diepenbeek, vlakbij het Albertkanaal (Figuur 1).

In de lente van 1992 en 1994 werd de vijver ten behoeve van de viskweek volledig afgelaten. Hierdoor ontstonden eerst slikranden en nadien een slikvlakte van bijna acht hectaren. Onmiddellijk bleek het aantal waarnemingen van doortrekkende steltlopers hoger te zijn dan op andere vijvers van Midden-Limburg. De ligging langs het Albertkanaal was hier zeker niet vreemd aan. Omdat vanaf 1995 de viskweek ten einde liep was het in het voorjaar van 1995 – 1997, met toestemming van de beheerders, mogelijk de vijver half af te laten (Foto's 1 en 2). Hierdoor voorkomt men gedurende de telperiode uitdroging van het slik. Op eilandjes en langs slikranden foerageren dan vele steltlopers, terwijl een ondiepe waterplas andere soortgroepen als meeuwen, sterns en eenden aantrekt.

2. Methode

Van begin maart tot eind mei werden de vogels geteld en de aantallen genoteerd. Op dagen met zeer veel trek gebeurde dit vijf maal per dag. Wanneer er weinig trek was bleek één tot tweemaal voldoende te zijn. Van de periode 1992-1993 zijn er onvolledige gegevens, van 1994-1997 zijn er dagelijkse tellingen. Voor de

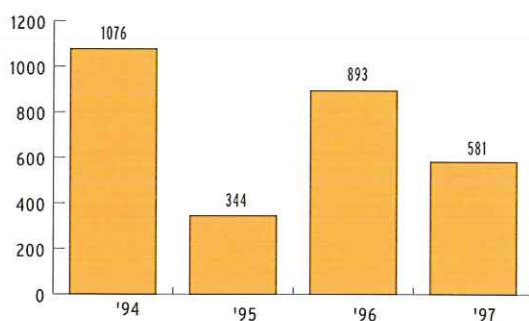
vier jaren samen zijn 985 tellingen voorhanden. Op deze manier krijgt men niet alleen momentopnames, maar wordt ook inzicht verkregen in het werkelijk aantal doortrekkers per seizoen. Ondanks deze hoge telfrequentie kan men stellen dat een aantal vogels nog onopgemerkt bleef. Kluut en Kemphaan zijn nogal gevoelig voor verstoring en foerageren meestal minder dan een uur ter plaatse. Watersnippen en Bokjes zijn waarschijnlijk behoorlijk onderschat wat te maken heeft met hun verborgen levenswijze. In de telperiode werd het plaatselijk paartje Scholeksters en in 1997 de twee broedparen Kleine Plevier nooit meegeteld.

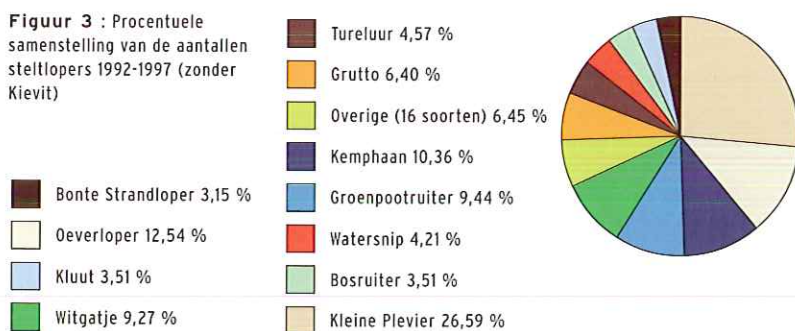
Figuur 1 : Ligging van "De Maten"

Foto's 1 en 2 : De Augustijnevijver in half-afgelaten toestand (foto's : Tom Remans)

Figuur 2 : Voorjaarstotalen van alle getelde steltlopers (zonder Kievit)

Figuur 3 : Procentuele samenstelling van de aantallen steltlopers 1992-1997 (zonder Kievit)

Tabel 1 : Voorjaarstotalen (1 maart - 31 mei) van zeldzamere steltlopers

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	(uiterste) data
Steltkluut	1	-	-	-	-	-	13 mei
Strandplevier	-	-	2	-	-	-	23-25 maart
Zilverplevier	2	-	-	-	-	-	8-12 mei
Kanoetstrandloper	-	-	-	-	-	2	14-24 mei
Drieteenstrandloper	-	-	2	2	1	4	28 april-27 mei
Kleine Strandloper	>11	-	-	2	4	-	21 maart-15 mei
Temmincks Strandloper	-	-	1	2	-	-	6 mei-15 mei
Bokje	-	1	-	-	>5	1	16 maart-9 april
Rosse Grutto	-	-	1	-	-	8	24 maart-29 april
Regenwulp	-	-	1	-	1	1	20 april-1 mei
Wulp	1	1	2	2	3	2	9 maart-21 mei
Zwarte Ruiter	4	17	19	3	2	5	24 maart-13 mei
Poelruiter	-	2	-	1	-	-	30 april-5 mei
Steenloper	-	-	-	-	1	3	26 april-13 mei

Tabel 2 : Voorjaarstotalen (1 maart - 31 mei) van zeldzamere niet-steltlopers

	1994	1995	1996	1997	(uiterste) data
Geoorde Fuut	-	-	-	2	9 april
Kleine Zilverreiger	1	1	1	2	4-29 mei
Grote Zilverreiger	-	-	1	-	24 maart
Lepelaar	-	1	-	-	10 april
Zwarte Zee-eend	-	-	-	2	28 maart
Dwergmeeuw	>111	18	26	>20	24 maart-21 mei
Zwartkopmeeuw	2	-	1-3	>3	31 maart-25 mei
Visdief	5	3-4	3-4	13	5 april-26 mei
Noordse Stern	-	-	-	15	28-30 april
Dwergstern	1	-	-	-	31 mei
Witvleugelstern	-	-	-	1	2 mei

3. Resultaten

3.1. Het Albertkanaal als trekbaan

Vele vogelsoorten volgen op trek een rivier of kanaal. Het gaat vooral om eenden, steltlopers, meeuwen en sterns. Een bekend voorbeeld in Limburg is de Maas (o.a. Ovaa, 1997). Dat ook het Albertkanaal met zijn betonnen oevers een trekbaan is, ligt minder voor de hand. Van volgende soorten werd het "kanaalvolgen", van oost naar west, effectief waargenomen : Kleine Plevier, Kemphaan, Oeverloper, Visdief en Zwarte Stern. In elk geval zijn de aantallen van onder meer Kluut, Bontbekplevier en Bonte Strandloper verdacht hoog in vergelijking met hun aanwezigheid in de rest van Midden-Limburg. De meeste "kanaalvolgers" vliegen laag boven het wateroppervlak. Bij het naderen van een hindernis (bv. brug, sluis) winnen ze hoogte en kunnen zo ter hoogte van de Diepenbeekse sluis de Augustijnevijver vanuit de lucht opmerken. Van Grutto's en Tringa-soorten (Ruiterachtigen) werd vastgesteld dat ze zich van het kanaal weinig aantrekken. Ze volgen een noordelijke trekrichting.

In Figuur 2 is het totaal aantal steltlopers (zonder Kievit) weergegeven voor de teljaren 1994-1997.

Voor het lage aantal steltlopers in 1995 kunnen er meerdere oorzaken zijn :

- De Borggravevijver in Hasselt stond leeg. Deze plas ligt zowat drie kilometer ten westen van de Augustijnevijver en op ca 500m. van het Albertkanaal. Er werden hier vooral niet-kanaalvolgers zoals Witgatje, Tureluur en Groenpootruiter waargenomen. Het aantal Oeverlopers was verwaarloosbaar en er werd slechts één Kluut genoteerd. Bijzonderheden waren hier zes Steltkluten, drie Temmincks Strandlopers en één Zilverplevier.
- Soorten als Kleine Plevier, Bontbekplevier, Bonte Strandloper, Kemphaan, Bos- en Zwarte Ruiter trokken misschien wel over Limburg maar bleven er niet pleisteren.
- In de tellingen van maart ontbreken negen dagen wat zijn invloed kan hebben op de afwezigheid van Kleine Plevier, Kluut, Bonte Strandloper, Grutto en Kemphaan.

Figuur 3 geeft de verhouding van het aantal waarnemingen van elke soort ten opzichte van het totaal aantal steltloperwaarnemingen in de periode 1992-1997. Voor de meeste ervan is het doortrekpatroon weergegeven in Figuur 4 (a-j). Voorjaarstotalen van zeldza-

mere doortrekkers zijn terug te vinden in Tabel 1. Tenslotte worden in Tabel 2 een aantal zeldzamere niet-steltlopers vermeld.

3.2. Soortbespreking

Scholekster (*Haematopus ostralegus*)

In 1992 en 1993 werden nooit meer dan 3 ex. waargenomen. De vier volgende jaren werden respectievelijk 17, 4, 13 en 19 exemplaren opgetekend. De grootste groepjes werden telkens gezien tussen 24 april en 13 mei. Dit is in tegenstelling met Gabriëls (1989), die een binnenlandpiek in Vlaanderen situeert in de tweede helft van maart en begin april. Mogelijk gaat het in De Maten om rondzwervende vogels van verstoorde broedsels.

Kluut (*Recuvirostra avosetta*) (Figuur 4a)

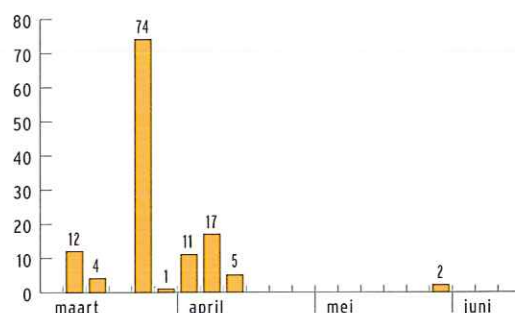
Als uiterste data werden 10 maart en 27 mei genoteerd. Bij de Kluut is doortrek tot einde mei normaal (De Regge, 1989 ; Sovon, 1988). Het hoogste dagtootaal (31ex.) werd genoteerd op 23 maart 1996, de grootste groep (23 ex.) precies een jaar later. Deze soort is zeer verstoringgevoelig zodat ongetwijfeld nog groepen gemist werden. Dergelijke Klutentrek is in Limburg nog bekend van de Maasvallei (Ovaa, 1997) en van het Schulensmeer (Leysen, 1990-1997). Op het vijvercomplex te Zonhoven wordt de soort nu en dan gezien, echter zelden meer dan 2 ex. In het weekend van 23-24 maart 1996 werd in gans Vlaanderen trek opgemerkt (Symens, 1996).

Kleine Plevier (*Charadrius dubius*) (Figuur 4b).

Doortrek werd vastgesteld vanaf 10 maart, met uitlopers tot eind mei en begin juni. De piek situeert zich duidelijk tussen 26 maart en 10 mei (78% van het totaal). Dit komt overeen met de doortrek in Vlaanderen (Coeckelbergh, 1989). Opvallend zijn de aantalsverschillen van jaar tot jaar. 1994 en 1996 waren duidelijk "vette" jaren, terwijl 1995 en 1997 duidelijk minder waren. In mei 1997 werden op gans de maand slechts tien doortrekkers geteld. Opmerkelijk is dat 's ochtends steeds weinig vogels aanwezig zijn (0-4 ex.). Net voor zonsondergang lopen de aantallen vaak op tot meer dan 20ex. ; bijvoorbeeld 32 ex. op 30 april 1992.

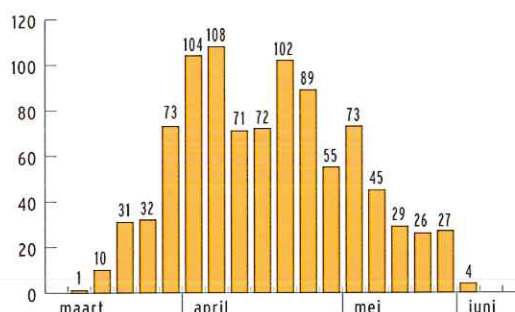
Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*) (Figuur 4c)

Volgens Raes (1989) heeft de doortrek in Vlaanderen in twee golven plaats : de eerste in februari-maart

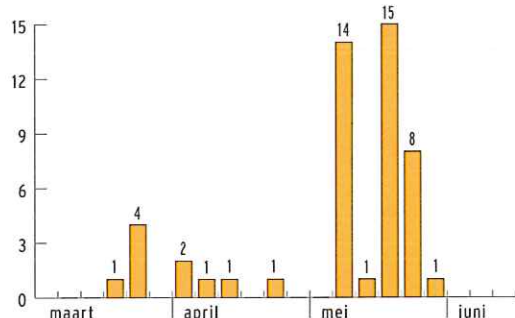

Figuur 4(a-j) : Aantal aanwezige individuen per pentade van maart-juni in de periode 1992-1997

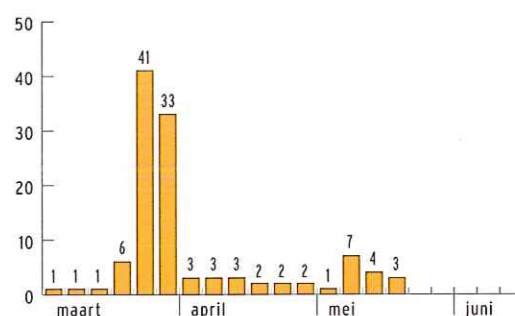
Figuur 4a : Kluut (*Recuvirostra avosetta*)

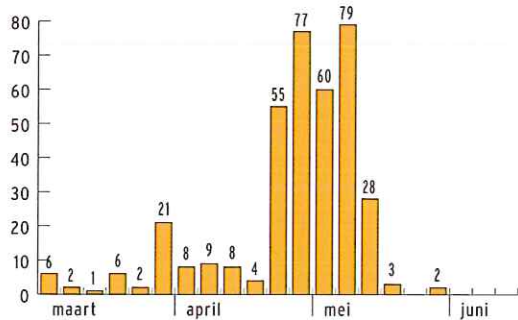
Figuur 4b : Kleine Plevier (*Charadrius dubius*)

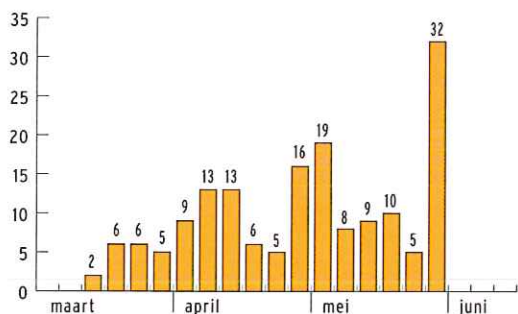
Figuur 4c : Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*)

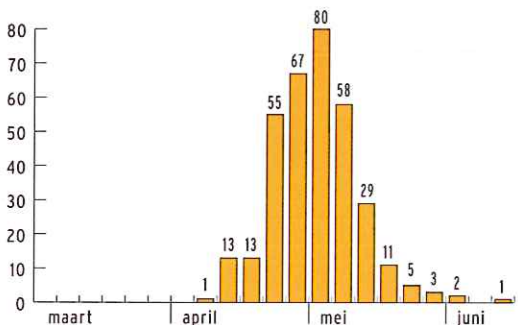
Figuur 4d : Bonte Strandloper (*Calidris alpina*)

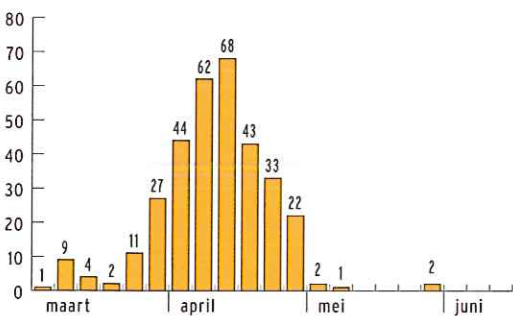
Figuur 4e : Kemphaan (*Philomachus pugnax*)

Figuur 4f : Tureluur (*Tringa totanus*)

Figuur 4g : Groenpootruiter (*Tringa nebularia*)

Figuur 4h : Witgatje (*Tringa ochropus*)

(broedvogels van de Delta en Zuid-Scandinavië) en een tweede in mei-juni (Afrikaanse overwinteraars op weg naar het hoge noorden). In De Maten wordt van een eerste golf weinig opgemerkt (alleen in 1992 en 1994). Het merendeel van de vogels passeert in de loop van mei. Het hoogste dagtotaal was 7 ex. op 16 mei 1996. Het is vrij zeker dat een deel van de Bontbekplevieren “kanaalvolgers” zijn. Gelijkaardige aantallen worden in Limburg enkel in de Maasvallei gemeld (Ovaa, 1997). Bij het Schulensmeer wordt de soort ook regelmatig waargenomen (Leysen, 1990-1997). In de vijfvergebieden rond Midden-Limburg is de soort op voorjaarsstrek zeldzaam te noemen. Enkel op een vijver te Kolberg-Kuringen (ook vlak langs het kanaal), wordt deze steltloper wat regelmatig waargenomen.

Bonte strandloper (*Calidris alpina*) (Figuur 4d)

Bouckaert (1989) vermeldt voorjaarsstrek in Vlaanderen van februari tot juni, zonder uitgesproken trekpiek. In De Maten werd echter een duidelijk hoogtepunt vastgesteld in de tweede helft van maart (71% van alle ex.). In die periode werden dus ook de hoogste dagtotalen genoteerd : 21 maart 1992 (21 ex.) en 26 maart 1994 (16 ex.). Alhoewel deze aantallen relatief hoog zijn in vergelijking met de rest van Midden-Limburg, werden veel grotere groepen gemeld te Schulen : 150 ex. op 26 maart 1983 (Berghmans *et al.*, 1987) en op 4 april 1995 78 ex. te Buggenum (Nederlands Limburg) (Ovaa, 1997).

Kemphaan (*Philomachus pugnax*) (Figuur 4e)

Tussen 21 april en 10 mei trokken 73% van alle waargenomen vogels door. De vroegste werden gezien op 5 maart, de laatste op 26 mei 1994. De grootste groepen werden gezien op 26 april 1992 (55 ex.) en 7 mei 1994 (46 ex.). 1992 en 1994 waren jaren van duidelijke toptrek.

Watersnip (*Gallinago gallinago*)

Het onderscheid maken tussen overwintering en voorjaarsstrek is vrij moeilijk bij deze soort. Vandaar het ontbreken van de grafiek. Vele ex. pleisteren aan vijverranden, geplagde heidepercelen en langs slootjes en worden zodoende niet opgemerkt. Van 1994 tot 1997 werden op de Augustijnenvijver resp. 28, 15, 39 en 56 vogels geteld. De waarnemingen zijn vrij verspreid tussen maart en begin mei. Een late vogel was aanwezig tussen 21 en 27 mei 1995.

Grutto (*Limosa limosa*)

De doortrek vindt sommige jaren al volop plaats in februari (Symens, 1994). Het feit dat de Augustijnenvijver pas vanaf begin maart geschikt was, is misschien een verklaring voor de lage aantallen. In 1996 duurde de winterse koudeperiode veel langer en werden er wel veel Grutto's gezien (164 ex.). Na 4 mei werd de soort niet meer vastgesteld.

Tureluur (*Tringa totanus*) (Figuur 4f)

De eerste vogels werden opgemerkt vanaf 12 maart. Daarna werden vrij gelijkmatige aantallen geteld. Een uitzondering vormt de laatste pentade van mei (bijna 20% van de vogels) wat gedeeltelijk te wijten was aan een late groep van 17 ex. op 30 mei 1993.

Groenpootruiter (*Tringa nebularia*) (Figuur 4g)

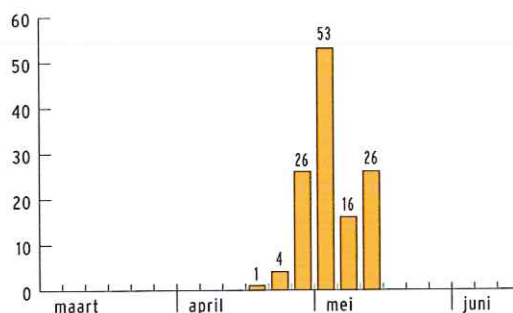
Op 7 april werd de eerste vogel gesignaleerd. Late vogels blijven soms hangen tot half juni. Zowat 85% van de vogels passeerde tussen 21 april en half mei. De grootste groep betrof 21 ex. op 6 mei 1993. Dit is niet echt uitzonderlijk. Rond Zonhoven worden, niet jaarlijks, groepen geteld van een 40-tal individuen. In De Maten waren de aantallen in 1994 driemaal hoger dan in 1995. In de Maasvallei was dit meer dan 2,5 maal. (Ovaa, 1997)

Witgatje (*Tringa ochropus*) (Figuur 4h)

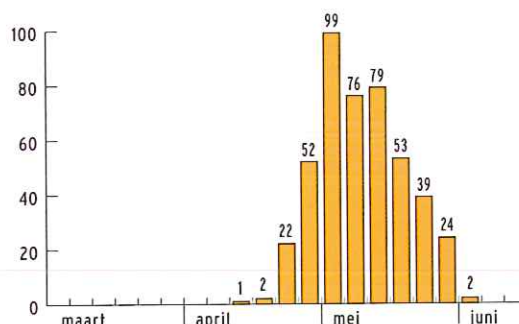
Temmerman (1989) situeert de doortrek in Vlaanderen tussen half maart en eind april. In De Maten kwam 94 % van de vogels inderdaad in die periode aan. Vroege vogels meldden zich vanaf eind februari. Wellicht gaat het hier om vogels die vrij noordelijk overwinterd hebben. De laatste zekere trekker werd opgetekend op 6 mei. Zowel in 1993 als in 1994 was er één Witgatje in de laatste pentade van mei. Mogelijk ging het hier al om een overzomerend individu. De grootste concentratie was die van 22 ex. op 6 april 1996. Dat dit zeker niet uitzonderlijk is, illustreert de groep van 44 ex. op de Borggravevijver te Hasselt in april 1995.

Bosruiter (*Tringa glareola*) (Figuur 4i)

De doortrek van Bosruiters situeert zich over een korte periode. In de eerste vijf dagen van mei arriveerden 42% van de waargenomen vogels. Als uiterste aankomstdata werden 19 april en 15 mei bekomen. Groepjes tussen 10 en 15 exemplaren werden meermaals vastgesteld, met maximaal 16 ex. op 15 mei

Figuur 4i : Bosruiter (*Tringa glareola*)

Figuur 4j : Oeverloper (*Actitis hypoleucos*)

1992. Opvallend is dat de soort schaars was in 1996 (8 ex.) en afwezig in 1997.

Oeverloper (*Actitis hypoleucos*) (Figuur 4j)

Dit is ontgetwijfeld de meest typische "kanaalvolger". Aankomst werd genoteerd van 14 april tot 3 juni. Meer dan 82 % kwam binnenvliegen op de Augustijnenvijver in de loop van mei. Samenscholingen van 15 à 20 vogels zijn regelmatig aan te treffen met een max. van 22 ex. op 16 mei 1996. Dat jaar was het voorjaarstotaal van 172 ex. merklijk hoger dan in de vorige drie jaren met telkens 72 tot 99 ex.

3.3. Steltlopers tijdens zomer en najaar

Witgatjes, die al tevreden zijn met een slikrandje of een ondiepe sloot, kunnen zowat gans de zomer door waargenomen worden. Zo nu en dan wordt 's zomers ook een Oeverloper of een Watersnip gemeld. In juli 1994 was een juveniele Poelruiter aanwezig. Zelden worden in De Maten in het najaar grote vijvers afgela-

3

4

3. Bontbekplevier
4. Kokmeeuw
5. Groenpoortruiter
(foto's : Koen Gabriëls)

5

ten. Bij aanhoudende droogte worden wel vele vijverranden geschikt voor steltlopers. Ten gevolge van een dijkbreuk stond vanaf half augustus 1997 de Augustijnevijver leeg. Dit alles zorgde door de jaren heen voor een indrukwekkend rijtje najaarswaarnemingen, waarvan een selectie in volgende opsomming is weergegeven.

Kluut (telkens 1 ex. in 1994 en 1997), Bontbekplevier (groepjes tot 3 ex.), Zilverplevier (1 ex. in 1997), Drieteenstrandloper (1 ex. in 1997), Kleine Strandloper (groepjes tot 3 ex.), Krombekstrandloper (3 ex. in 1997), Bonte Strandloper (tot 7 ex. samen) en Rosse Grutto (4 ex. samen in 1991).

Tureluurs, Kemphanen en Kleine Plevieren zijn in het najaar veel schaarser dan in de lente. Watersnippen, Zwarte Ruiters, Witgatjes, Oeverlopers, Groenpoot – en Bosruiters worden elk jaar in gering aantal genoteerd.

3.4. Niet-steltlopers

Het vele uren observeren leverde ook andere interessante waarnemingen op van niet-steltlopers. Zij zijn weergegeven in Tabel 2 (p. 78). Opmerkelijk is een Lepelaar op een 10 april 1995 en een Witvleugelstern op 2 mei 1997.

4. Discussie

In de periode 1992-1997 werden in het voorjaar grote aantallen steltlopers waargenomen aan de Augustijnevijver. De doortrekperiodes van de meeste algemene soorten komen goed overeen met de literatuurgegevens, doch afwijkingen werden vastgesteld voor Scholtekster en Bonte Strandloper. Voor de hogere aantallen van Kluut, Bonte Strandloper en Oeverloper werd een verband gezocht met de trek langsheen het Albertkanaal.

Voor het beheer van de vijver dient er in de toekomst rekening gehouden te worden met volgende bemerkingen :

- De waarnemingen hebben vrijwel uitsluitend betrekking op doortrekkers. Door het aflaten van de vijver tot eind mei komen soorten als Fuut en Dodaars slechts éénmaal tot broeden in plaats van twee of driemaal. Bovendien is het aantal broedparen van andere water-en moerasvogels beduidend lager dan op andere vijvers in De Maten.
- De Augustijnevijver heeft nog een prachtige riet-

kraag, die van grote betekenis kan worden voor sterk bedreigde broedvogels als Roerdomp en Woudaapje. Hiervoor zal de vijver dan wel in het voorjaar voldoende water moeten bevatten.

- Het aflaten van een vijver heeft een negatieve invloed op het visbestand en de amfibieënpopulaties (gebrek aan goede voortplantingsplaatsen).
- Bij een geschikt vijverbeheer zal deze om de twee à drie jaren drooggelegd worden. Omdat er in De Maten verschillende grote vijvers liggen, is hier wel een beurtrol mogelijk waardoor er steeds een vijver geschikt wordt gemaakt voor de doortrekkende steltlopers.

Verwacht wordt dat de grote vijver in de toekomst niet meer zo lang zal afgelaten worden als in deze onderzoeksperiode het geval was.

5. Samenvatting

In dit artikel wordt de voorjaars trek van steltlopers in De Maten besproken. Voor vier van de zes behandelde jaren zijn er vrij volledige tellingen weerhouden. Hierdoor krijgt men een goede indruk van het werkelijk aantal doortrekkers per seizoen. De doortrekperiodes van de meeste algemene soorten komen goed overeen met de literatuur. Afwijkingen werden vastgesteld voor Scholekster en Bonte Strandloper.

Voor de hoge aantallen van Kluut, Bonte Strandloper en Oeverloper wordt een verband gezocht met de ligging langs het Albertkanaal. Verder werd er een overzicht gegeven van de zeldzamere soorten en interessante niet-steltlopers. Ook wordt kort ingegaan op de najaars trek van steltlopers in het gebied. Tenslotte worden een aantal redenen opgesomd om de vijver in de toekomst minder frequent te laten droogvallen.

6. Dankwoord

Het aflaten van de vijver werd mogelijk gemaakt dankzij de bemiddeling van Romain Ruymen. Aan hem richt ik een bijzonder woord van dank. Verder dank ik Willy Peumans en Michel Asperges (conservators) voor het toelaten van de tellingen. Tom Remans en Koen Gabriëls stelden hun foto's ter beschikking en E. Collaerts, P. Gabriëls, F. Hendrickx, M. Indehberg, T. Jacobs, R. Libot en T. Remans bezorgden mij aanvullende gegevens.

7. Referenties

- BERGHMANS, H., K. LEYSEN & J. VOLDERS, 1987. Flora en avifauna van het Schulensbroek. *Wielewaal* 53: 189-198.
- BOUCKAERT, A., 1989. Bonte strandloper *Calidris alpina*. In: *Vogels in Vlaanderen, Voorkomen en verspreiding*. I.M.P.
- COECKELBERGH, C., 1989. Kleine plevier *Charadrius dubius*. In: *Vogels in Vlaanderen, voorkomen en verspreiding*. I.M.P.
- DE REGGE, W., 1989. Kluut *Recuvirostra avosetta*. In: *Vogels in Vlaanderen, voorkomen en verspreiding*. I.M.P.
- GABRIËLS, J., 1989. Scholekster *Haematopus ostralegus*. In: *Vogels in Vlaanderen, voorkomen en verspreiding*. I.M.P.
- LEYSEN, K., 1990-1997. Waarnemingen Schulensbroek. Driemaandelijks rapporten. Niet gepubliceerd.
- OVAA, A., 1997. Doortrek van steltlopers langs de Limburgse Maas. *Limburgse Vogels* 8 : 37-46.
- RAES, D., 1989. Bontbekplevier *Charadrius hiaticula*. In: *Vogels in Vlaanderen, voorkomen en verspreiding*. I.M.P.
- SYMENS, D., 1994. Recente waarnemingen periode december 1993-februari 1994. *Oriolus* 60 : 20-26.
- SYMENS, D., 1996. Recente waarnemingen maart-mei 1996. *Oriolus* 62 : 69-77.
- TEMMERMAN, T., 1989. Witgatje *Tringa ochropus*. In: *Vogels in Vlaanderen, voorkomen en verspreiding*. I.M.P.